

Kontextové parentézy v prejave športového komentátora na pozadí štruktúry komentátorského textu

Jozef Mergeš, Filozofická fakulta PU, jozefmerges@gmail.com

Kľúčové slová: parentéza, televízia, priamy športový prenos, komentátor, komentovanie, štruktúra textu

Keywords: parenthesis, television, direct sport broadcasting, tv announcer, tv announcing, text structure

Komentovanie priamych športových televíznych prenosov zatiaľ v slovenskom prostredí vedy a výskumu nenachádza žiadnu ucelenú reflexiu, ktorá by systematicky skúmala daný fenomén či už z hľadiska jeho jazykovo-komunikačných, alebo z hľadiska široko chápaných kultúrnych, mediálnych, prípadne psychologických predpokladov. Komunikačno-lingvistická línia jazykovedy však predsa len ponúka dostatočné množstvo metodologických východísk, ktorými možno teoreticky uchopiť komentovanie priamych televíznych prenosov, a tým, samozrejme, na interdisciplinárnom pozadí, ozrejmiť formálne, obsahové, ale aj sémantické zákonitosti výstavby a fungovania komentátorských prejavov, textov tvorených v našom prípade športovými komentátormi.

Cieľom nášho výskumu je určenie súčasného stavu danej komunikačnej situácie a deskripcia s ňou súvisiacich ontologických predpokladov, ktoré bude možné v budúcnosti aplikovať na podobné typy textov (napr. komentátorské prejavy komentátorov komentujúcich iné športové disciplíny a hry). Analýzou konkrétnych komentátorských prejavov, ktoré sme zo zvukovej podoby pretransformovali do prepisov radu výpovedí, mienime poukázať na formálne, obsahové, ale i sémantické vlastnosti, na určité pravidlá procesu tvorby, ktorými sa tento typ textov vyznačuje, ale aj na špecifické jazykové prvky prítomné v prejave komentátorov.

V našom synchronnom jazykovom výskume súčasných komentátorských prejavov sa metodologicky opierame najmä o textovú lingvistiku, štylistiku a teóriu rečových aktov. Interdisciplinárnu povahu výskumu možno potvrdiť prirodzeným presahom k mediálnym a kultúrnym štúdiám, ktorými zohľadňujeme v kontexte procesu komentovania najmä audiovizuálny ráz televízneho vysielania, existenciálny rozmer hry a jej postavenia v spoločnosti a silný sociálno-identifikačný potenciál športu (konkrétne sa venujeme futbalu, futbalovým komentátorom).

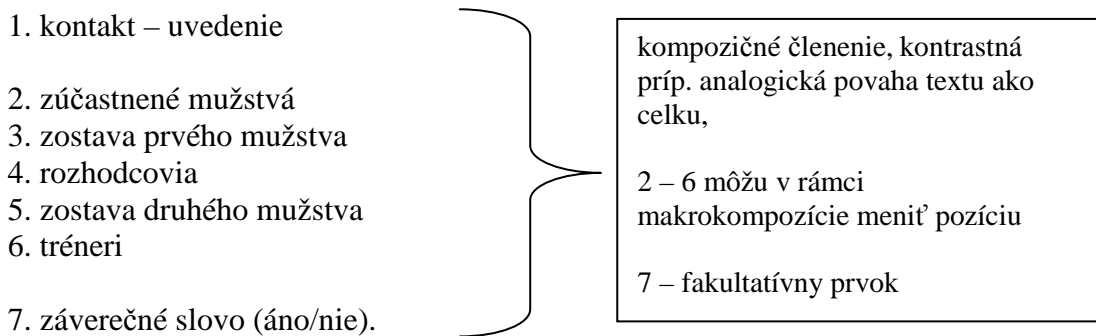
Samozrejme, pri výskume komentátorských textov nesmieme zabudnúť na to, že komentátor vstupuje do komunikačnej situácie ako autor textu a subjekt. Z tohto dôvodu je potrebné brať ohľad na povahu jeho práce a zdôrazniť aspekty súvisiace so správnym výberom metodológie:

1. Jazyk komentátora je previazaný s realitou na futbalovom ihrisku, ale aj s vizuálnym stvárnením reality prostredníctvom priameho televízneho prenosu – z hľadiska konštruovania textu teda možno hovoriť o určitých logicky podmienených vlastnostiach výstavby textu – text vzniká tak, ako vzniká dej na ihrisku (preto môžeme uvažovať o komentátorovi aj v zmysle spoluautorstva textu, ktorý „vytvára“ spoločne s kamerou; priamy športový prenos ako text by sme v tomto kontexte museli chápať širšie ako celok informujúci o dianí kooperáciou ozvučených záberov a hovoreného slova).

2. Prediktabilita makrokompozície a variabilita mikrokompozície – zastávame hypotézu, že kým na úrovni mikrokompozície možno hovoriť o rôznych individuálnych prístupoch k tvorbe textu (súbor textových prvkov, ktoré ovláda a používa jeden komentátor), na úrovni makrokompozície možno predpokladať určité všeobecne záväzné postupy pri vytváraní textu pre všetkých komentátorov (súbor textových vzorcov, ktoré ovláda a prirodzene používa každý komentátor). Samozrejme, v praxi dochádza k prelínaniu týchto tendencií (napr. textový prvok jedného komentátora preberá iný komentátor – tým sa daný prvok zovšeobecňuje).
3. Aktuálna tvorba textu – komentátor počas komentovania priameho prenosu improvizuje, prispôsobuje sa novým, nečakaným podmienkam.

Za všeobecný príklad manifestujúci prirodzenú tematickú i sémantickú štruktúrovanosť komentátorského textu možno označiť schému komentátorských vstupov od začiatku vlastného priameho prenosu do úvodného výkopu stretnutia. Reálny čas analyzovaných prehovorov bol v závislosti od typu športového zápolenia 5 – 10 minút, Výskumnú vzorku tvorí 6 zápasov Majstrovstiev sveta vo futbale 2010 a 4 zápasy európskych pohárov zo sezón 2008/2009 a 2010/2011, ktoré komentovali traja rôzni komentátori.

Schému úvodného komentátorského vstupu od začiatku vlastného priameho prenosu do úvodného výkopu stretnutia možno vyjadriť takto:

obrázok 1

V analyzovaných textoch sa opakovane odrazilo kompozičné členenie (úvod = 1, jadro = 2-6, záver = 7), ktoré graficky naznačuje aj vyššie uvedená schéma (obr. 1). Keďže je komentár jazykovo naviazaný jednak na reálne dianie, jednak na radenie jednotlivých televíznych záberov za sebou, nie vždy sa schéma realizuje v načrtnutom poradí, no platí, že niektoré z jej prvkov (2-6) zostávajú v rámci makrokompozície textu zachované vždy (samozrejme, s výnimkou situácií, keď komentátor napríklad zabudne predstaviť rozhodcov). Upozorňujeme na záverečnú časť schémy, ktorá sa komentátorských prejavoch objavuje často, no niekedy, a to najmä z časových dôvodov, ju komentátor vynecháva a priamo prechádza do procesu komentovania zápasu.

Plánovanie realizácie komentátorského prejavu, a tým i schematickosť povahy tohto úseku komentátorského textu vo všeobecnej rovine možno odčítať z rétorických techník, ktorými komentátori upozorňujú na jednotlivé mužstvá. Komentátor kladie zúčastnené mužstvá do vzájomných vzťahov buď na základe určitého kontrastu (najčastejšie ide o kontrast na úrovni favorit – outsider; ak sú mužstvá relatívne vyrovnané, hľadajú sa minimálne rozdiely medzi mužstvami, ktoré indikujú ich šance; užším príkladom a dôkazom možností využitia kontrastu v komentátorskom texte ako celku je častý výskyt slova *náprotivok*, ktorým komentátor označuje napríklad toho trénera, ktorého opisuje ako

druhého), alebo analógie (pomerne bežným analogickým postupom využívaným pri procese tvorby komentátorského textu je vymenúvanie rôznych štatistík, napr. posledné dosiahnuté výsledky zúčastnených mužstiev, najlepší strelci z jedného i druhého mužstva). Využitie jazykového kontrastu teda inklinuje k takým informáciám, ktorými možno zúčastnené mužstvá jasne vymedziť, využitie jazykovej analógie inklinuje, naopak, k informáciám, ktorými možno zúčastnené mužstvá obsahovo zblížiť.

Na tomto mieste čitateľovi ponúkame niekoľko reálnych príkladov upozorňujúcich na schematickosť úvodnej časti komentátorského prejavu. Kontrastnú, ale zároveň analogickú povahu úvodných komentátorských vstupov možno manifestovať na nižšie uvedenom príklade *a*. Zároveň tu (*a*, *b*, *c*) demonštrujeme druhý bod vyššie uvedenej navrhovanej schémy – teda zhrnutie informácií o zúčastnených mužstvách. V prípade *a* upozorňujeme tučne zvýraznenou časťou výpovedí na schematickosť a analogickú povahu textu, v prípadoch *b*, *c* upozorňujeme tučne zvýraznenými časťami na budovanie kontrastu na osi favorit – outsider (výpovede sú oddelené lomkami):

- a) vicemajstri svojich krajín / slovan druhý tím našej corgoň ligy v predchádzajúcej sezóne za mšk žilina / crvena zvezda belehrad druhé mužstvo srbskej jelen superligy v ktorej ju predstihol veľký mestský rival partizan* (Slovan Bratislava – Crvena Zvezda Beograd, Európska liga UEFA 2010/2011) – komentátor stavia zúčastnené mužstvá do kontrastu v zmysle ich súperenia, ale pritom hľadá v kontexte ich predchádzajúceho pôsobenia analogické prvky (v tomto prípade ide z hľadiska obsahu výpovedí o fakt, že obe mužstvá skončili vo svojich ligových súťažiach na druhom mieste, z hľadiska formy výpovedí je príznačné, že komentátor zoraďuje informácie o oboch mužstvách v rovnakom poradí – upozorňuje na umiestnenie, na súťaž, v ktorej ju mužstvo dosiahlo, a na záver pomenúva mužstvo, ktoré skončilo v danej súťaži na prvom mieste; pripomínáme, že komentátor pri opise druhého mužstva elipticky vynecháva časový údaj viazaný s reflektovanou skutočnosťou).
- b) nemecko je poriadne namlsané / ten výkon proti austrálii bol naozaj fantastický ale je tu jedno veľké ale / austrália nie je určite tým tímom ktorý by dokonale dokázal preverit' mužstvo okolo kapitána philipa lahma / srbsko dnes vstupuje do zápasu s jednoznačným cieľom svojho možno favorizovaného súpera zdolať v predčasnom finále celej skupiny a na piaty pokus tak zaznamenať premiéro premiérové víťazstvo na svetových šampionátoch* (Nemecko – Srbsko, MS 2010 Juhoafrická republika).
- c) zápas dávida s goliášom / ved' slovinsko krajina spod kopcov triglavu má len dva milióny obyvateľ'ov a je najmenšou z účastníkov tohtoročných majstrovstiev sveta* (Slovinsko – USA, MS 2010 Juhoafrická republika)

Schematickosť ako jeden zo základných stavebných postupov tvorby komentátorského textu sa prejavuje i v predstavovaní zostáv súperiacich mužstiev. Upozorňujeme na ňu tučne zvýraznenými výpoveďami, ktoré sú okrem malých gramatických odchýlok systémovo totožné (*d*, *e* – výpovede sú oddelené lomkami):

- d) najprv zostava matjaža keka trénera slovincov ktorí potrápili anglicko piateho septembra minulého roka vo wembley / prehrali tesne jedna dva v priateľskom stretnutí / v bráne samir handanovič obrana dva mišo brečko štyri marko*

šuler päť božijan cesar trinást' bojan jokič pred nimi deset' valter birsa osem robert koren osemnást' alexsandar radosljavljevič sedemnást' matjaž kirm / andraž kirm prepáče / v útoku s jedenástkou milivoje novakovič a s deviatkou zlatan ljubjankič autor jedného z troch slovinských gólov na tomto šampionáte (Slovinsko – Anglicko, MS 2010 Juhoafrická republika)

- e) *angličania / v bráne druhýkrát na šampionáte david james / obrana dva glen johnson pätnást' premiéra matthewa upsona šesť john terry a tri ashley cole / v strede poľ'a štyri steven gerrard osem frank lampard štrnást' gareth barry a so šestnástkou podobne ako proti usa james milner v útoku je vedľ'a wayna rooneyho s devätnástkou kanonier tottenhamu hotspur germaine defoe (Slovinsko – Anglicko, MS 2010 Juhoafrická republika).*

Ďalšie príklady (f, g, h, i) poskytujú bližší pohľad na štvrtý bod navrhnutej schémy. Tučne zvýraznené sú tie časti výpovedí, ktoré sa s vysokou pravdepodobnosťou objavujú v každom priamom prenose tohto typu – aj tu sa teda prejavuje určitá schematickosť, prediktabilita pri tvorbe textu. Z príkladov možno odčítať aj prístup ku komunikačnej stratégii predstavovania rozhodcov zápasu v dvoch rôznych zápasoch. Analogické prvky zreteľné z obsahu tejto časti prejavu (komentátor informuje televíznych divákov vo všetkých prípadoch o tom, ktorý rozhodca zápas rozhoduje, z ktorej krajiny daný rozhodca pochádza a aké sú jeho skúsenosti; napr. ktorý iný zápas vo svojej kariére rozhodoval, rôzne štatistiky), sú doplnené o výpovede, ktorých úlohou je v danom kontexte zrejme upútať televízneho diváka. Z tohto dôvodu sa domnievame, že komentátor disponuje vo svojom jazykovom vedomí určitými obsahovými osnovami jazykového prejavu (minimum relevantných informácií), ktoré pri aktuálnom tvorení textu obohacuje o nové prvky.

- f) *masimo busacca zo švajčiarska píska dnešné finále v ktorom pripadá kapitánska páska na rukáv carlesovi puyolovi a ryanovi giggsovi / busacca pískal semifinálový súboj na nou campe medzi barcelonou a manchestrom united vlni / gól vtedy nepadol / ronaldo nepremenil rýchly pokutový kop v tretej minúte / zápas sa skončil nula nula (FC Barcelona – Manchester Utd., Liga majstrov 2008/2009),*
- g) *zápas píska jerome damon z juhoafrickej republiky tridsaťosemročný učiteľ strednej školy z kapského mesta / na čiarach celestine ntagungira z rwandy a enock molefe damonov krajan z juhoafrickej republiky / štvrtým rozhodcom raušan irmatov z uzbekistanu ktorý pískal otvárací zápas šampionátu južná afrika mexiko jedna jedna (Slovensko – Nový Zéland, MS 2010 Juhoafrická republika),*
- h) *zápas vedie tridsaťšesťročný holandský rozhodca kevin blom pre ktorého je to druhé vystúpenie v lige majstrov ale už štyridsiate tretie v európskych pohároch (MŠK Žilina – Spartak Moskva, Liga majstrov 2010/2011),*
- i) *no a hlavným rozhodcom tohto zápasu bude skúsený španiel alberto undiano mallenco tridsaťšesťročný rozhodca ktorý je povolaním sociológ no a môžete si ho pamätať aj z kvalifikácie majstrovstiev sveta pískal nám zápas v prahe pri našom víťazstve dva jedna nad českom (Nemecko – Srbsko, MS 2010 Juhoafrická republika).*

Analýza spracovaných komentátorských prejavov nás upozornila, okrem prirodzených možností načrtnutia a následného výskumu určitej obsahovo-koncepčnej textovej schémy, aj

na nejednoznačnosť pováh lingvistických prvkov vnútri pomerne ucelenej štruktúry komentátorských textov.

Výskumom sme potvrdili, že úvodné časti komentátorských prejavov od začiatku vlastného priameho prenosu do výkopu stretnutia prinášajú určitú formálnu a obsahovú schematickosť na jazykovej úrovni, čím do istej miery kopírujú schematickosť mediálnej prezentácie (práca so strihom, kamerou) priameho športového prenosu. Okrem prvkov základnej, sedemstupňovej schémy (obr. 1) sa však vynárajú také prvky (skupiny výpovedí, výpovede, časti výpovedí), ktoré svojím obsahovým zameraním vybočujú z nastoleného textového vzorca a dopĺňajú, zároveň obohacujú základný – jadrový text (teda niektorý zo 7 bodov) o nové informácie. Možno ich označiť ako autorské komentujúce poznámky rôzneho rozsahu (porov. Ďurčová, 2000, s. 146). Keďže lingvistický termín *parentéza* nevystihuje predmet pomenovania úplne exaktne, uvažujeme o bližšej špecifikácii problému prostredníctvom komplexnejšieho pojmu *kontextová parentéza*.

Parentéza ako jazykovedný termín sa spája najmä s textovou lingvistikou a štylistikou. J. Mistrík (1997, s. 187) parentézu interpretuje ako „modálny alebo expresívny prvok, pomocou ktorého autor doplní alebo komentuje svoju výpoveď“ (z prepisov vyberáme tučne zvýraznené parentézy, príklady oddelené lomkou napr. *pavel hapal reagoval na **musíme to tak povedať** potupnú prehru nula sedem s olympiqom marseille štyrmi zmenami v základnej zostave / osemnásť alexsandar radosljavljevič sedemnásť matjaž kirm **andráš kirm prepáňte** v útoku s jedenástkou milivoje novakovič*). V princípe možno túto definíciu uplatniť aj v našom prípade, avšak bližší pohľad na kontextové parentézy v komentátorskom texte naznačuje, že parentézy v rámci štruktúry prejavu komentátora je nutné označiť a obhájiť širšie koncipovanou definíciou či skôr pravidlami používania. V publicistickom štýle, ktorý je s komentovaním priamych prenosov previazaný, dodávajú parentézy podľa J. Mistríka (1997, s. 188) textom ďalšie spresnenia, bližšie informácie, hodnotenia a pod., čo je hodnotovo najbližšie k jazykovej povahe kontextových parentéz v komentátorskom texte. Parentézy v texte fungujú ako štylémy, ktoré majú výrazný podiel na celkovom vyznení komunikačného celku a ako si neskôr ukážeme, sú neoddeliteľnou, sprievodnou súčasťou komentátorského prejavu, pretože športový komentátor prostredníctvom parentéz v našom chápaní kreatívne doplní jazykovú líniu, ktorú prvotne používa s cieľom reflektovať dianie na ihrisku.

Textová lingvistika prináša do štúdia parentéz dôraz na ich formu a obsah. Ide o explicitne vyjadrenú, syntakticky neviazanú modifikačnú základnú textovú jednotku, ktorej podstatou je rozširovanie obsahu komunikácie v texte a ekonomizácia textu pri jeho výstavbe (Dolník – Bajzíkova, 1998, s. 17, 19 – 20). Pohľad J. Dolníka a E. Bajzíkovej do istej miery odsúva parentézu k takým prostriedkom výstavby textu, ktoré samy osebe nedokážu vytvoriť komplexnú textovú jednotku. Tento viac-menej formálny pohľad na funkciu parentézy, a to v užšom zmysle než ako ju chápeme v našich analýzách, prehodnocujeme a ako si neskôr ukážeme, kontextové parentézy v komentátorskom texte v určitých prípadoch disponujú schopnosťou tvorby aspoň relatívne osamostatnenej komplexnej textovej jednotky, no treba pripomenúť, že sa logicky nestávajú samostatne fungujúcim textom, ale pôsobia v kontexte úplného komentátorského textu ako katalyzátory jeho naračných predpokladov.

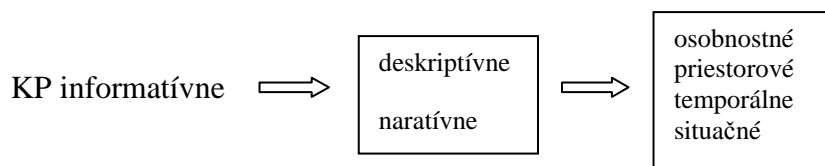
Parentézy sa v odbornej literatúre označujú aj synonymickými pojmi vsuvka či odbočka. Pre kontextové parentézy v našom prípade platí, že sú skôr odbočkami (parenthesis) než vsuvkami (parenthesis) (porov. Mistrík, 1997, s. 187), k čomu prispieva z hľadiska ich obsahu najmä typický mimo-obrazový ráz. Z ontologického hľadiska na ne v našom prípade možno nazerať ako na prostriedok komunikácie, ktorým sa jazykové vedomie tvorcu textu, ale logicky aj percipienta či samotného textu, snaží odpútať od procesu absorpcie vizuálneho stvárnenia priameho prenosu k sémantickému zhustovaniu naratívnej línie toho istého prenosu prostredníctvom verbálnej dispozície vytvárať či prerozprávať príbeh. Je to

modifikácia, prechod od opisu k rozprávaniu, od objektivity k subjektivite, je to akési rozvíjanie (a zároveň obohacovanie) reality, ktorú, samozrejme, používaním kontextových parentéz komentátor nezmení, no ponúkne percipientovi priestor na širšie chápanie komentovaných procesov. Tvrdenie o parentéze ako o prvku modálnej či expresívnej povahy tu teda obstoí najmä v rámci jej fakultatívnej aplikácie pri vytváraní narácie či impresie smerom k televíznym divákom.

Pre parentézy všeobecne platí, že v nej „sám autor vystupuje ako cudzí korektív vlastného textu“ (Mistrík, 1997, s. 187). Doterajší výskum komentátorských textov však dokazuje, že parentézu v našom prípade by sme nemali chápať len ako opravujúci či upresňujúci aspekt v texte, ale ako jeho rovnocenný doplnok, ktorý môže rozvinúť hranice pôvodného textu na intertextovej báze. Prirodzene, axióma o korektíve textu platí na miestach klasicky vnímaných parentéz, v ktorých sa komentátor opravuje (napr. tučne zvýraznené parentézy, príklady oddelené lomkou: *sedemnásť matjaž kirm andráž kirm prepáčte / boli tam traja útočníci presnejšie dvaja útočníci a záložník domácich, ktorí vo výskoku minuli loptu*, vymyslený príklad, pozn. autora). Kontextová parentéza, a ide o jej aplikáciu v rečníckom štýle, môže fungovať aj ako upútavajúci, stimulujúci výraz (Mistrík, 1997, s. 188), napr. tučne zvýraznené, *kanonier tottenhamu hotspur germaine defoe*, čo s dôrazom na pomenovanie kanonier predznamenáva uchopenie práce športového komentátora v podobe jednak zvyšovania naračnej (miestami priam dramatizujúcej) atraktivity textu, jednak jeho osobnej kredibility a idiolektu.

Dôležitou metodologickou poznámkou k určovaniu kontextových parentéz v analyzovaných textoch upozorňujeme jednak na podmienenosť ich využívania v audiovizuálnom prostredí, jednak na nejednoznačnosť ich označovania. Zatiaľ čo vo výpovedi *a s deviatkou zlatan ljubjankič autor jedného z troch slovinských gólov na tomto šampionáte* možno tučne zvýraznenú časť považovať za kontextovú parentézu, samostatne stojacu výpoveď *ešte pred úvodným výkopom hymny nemecka respektíve srbska* za takúto parentézu v rámci štruktúry vyššie uvedenej schémy v pravom slova zmysle nemožno považovať. Hodnotový rozdiel medzi zvýraznenými výpoveďami tkvie vo funkcii, ktorú plnia v kontexte komentátorského textu. Prvú výpoveď možno vo vzťahu ku komentovanej realite považovať za mimosituálny prvok textu, druhú výpoveď možno chápať ako situačný prvok komentátorského textu. Kým v prvom prípade komentátor hovorí o fakte nedešifrovateľnom prostredníctvom audiovizuálnej prezentácie konkrétneho zápasu (teda, komentátor hovorí, čo vie), v druhom prípade komentuje taký jav, ktorý je z tohto pohľadu dešifrovateľný (teda, komentátor hovorí, čo vidí). Z uvedených skutočností vyplýva, že kontextové parentézy sa vyskytujú v komentátorskom texte na tých miestach, kde anglosaská literatúra hovorí o tzv. colour commentary (ako opak tzv. play-by-play reporting, porov. Gerhardt, 2008, s. 283), teda o komentovaní, pri ktorom sa do textu dostávajú intertextuálne uchopené prvky mimojazykové reality.

Ak vychádzame z predpokladu, že **každá kontextová parentéza v komentátorskom prejave je nositeľom faktickej informácie**, tak možno zjednotenú trojstupňovú schému kontextových parentéz prítomných v komentátorskom texte načrtnúť v momentálnom stave výskumu takto (obr. 2):

obrázok 2

Informatívne parentézy, odvolávajúc sa na terminológiu výpovedných aktov J. Horeckého, považujeme za také textové doplnenie, ktoré prináša novú informáciu v deskriptívnej alebo naratívnej forme, teda v jednej z dvoch typoch techník výstavby textu. V našom trojstupňovom delení kontextových parentéz (obr. 2) stoja naratívne (príbehové) a deskriptívne (opisné) parentézy hodnotovo nad kontextovými parentézami 3. stupňa, pretože komentátor môže každé nové rozšírenie informácie aplikovať do textu v podobe príbehu alebo opisu. Naratívnu parentézu preto charakterizuje najmä rozprávací slohový postup. Ide o kontextovú parentézu obohacujúcu komentovanie o zážitkovosť. Pri opisovaní skúsenosti hráčov, divákov, mužstiev a pod. sa v tomto kontexte využívajú naratívne postupy, dramatizácia. Vyskytuje sa predovšetkým v tých častiach komentátorského textu, v ktorých komentátor uprednostní zážitkovosť pred pojmovosťou. Deskriptívnu (opisnú) parentézu považujeme za protiklad naratívnej parentézy, teda ide o taký prejav komentátora, ktorý prináša do procesu komentovania vecnú, napr. štatistickú informáciu, resp. objektívny opis situácie. Samozrejme, v komentátorskej praxi môže dôjsť aj k prieniku narácie a deskripcie, keď kontextová parentéza vykazuje známky deja i opisu.

Na treťom stupni navrhutej diferenciacie (obr. 2) nachádzame štyri druhy kontextových parentéz (osobnostné, priestorové, temporálne, situačné), ktoré možno označiť ako kľúčové z hľadiska výstavby komentátorského textu ako textu s dramatickým potenciálom. Osoba a jej charakter, priestor a jeho vymedzenie, čas a jeho trvanie sú základným stavebným prvkom drámy, ktorej komponenty spája určitá situácia, zasadenie komponentov do deja. Pre názornosť vyberáme z analyzovaných textov niekoľko príkladov kontextových parentéz, ktorých terminologické vymedzenie posudzujeme podľa dominantného predmetu danej informácie aplikovanej deskriptívne alebo naratívne (teda posudzujeme, či je zo sémantického pohľadu smerom k pochopeniu zmyslu kontextovej parentézy relevantnejší aspekt osobnosti, situácie, priestoru, či času). Samozrejme, aj tu upozorňujeme na prirodzený prienik medzi jednotlivými typmi kontextových parentéz.

Osobnostná kontextová parentéza je takým doplnením komentátorského textu, ktoré bližšie špecifikuje, resp. dotvára informáciu o hráčovi alebo hráčoch. Vyskytuje sa, prirodzene, najmä v tých častiach komentátorského textu, keď komentátor hovorí o hráčoch, teda predstavuje zostavu, pridá novú informáciu o strelcovi gólu a pod., napr. (osobnostná kontextová parentéza tučne zvýraznená, príklady oddelené lomkou, v zátvorke typ výstavby): *hlavným rozhodcom tohto zápasu je robert schorghofer tridsaťsedemročný rakúšan* (deskriptívny) / *pohľad na karima guédeho ktorý by mohol byť jazýčkom na váhach v tomto zápase* (naratívny) / *christain gross ho označil za jedného z najdôležitejších hráčov bratislavského slovana* (naratívny) / *oba tímy už prichádzajú na trávnik štadióna a toto je muž ktorý by mal byť jednou z hviezd šampionátu samuel etoo muž ktorý s interom miláno dosiahol v uplynulej sezóne triple* (naratívny).

Temporálna kontextová parentéza je takým doplnením kontextu komentátorského textu, ktorého dominantnou vlastnosťou je spresnenie či usúvzťažnenie informácií s dôrazom na časové hľadisko, napr. (temporálna kontextová parentéza tučne zvýraznená, príklady oddelené lomkou, v zátvorke typ výstavby): *pred dvadsiatimi rokmi sa mužstvo okolo legendárneho rogera millu stalo prvým africkým tímom vo štvrt'finále majstrovstiev sveta no a dne na dnes presne pred ôsmimi rokmi zaznamenalo japonsko svoje posledné víťazstvo na majstrovstvách sveta bolo to na domácom šampionáte proti tunisku po výsledku dva nula no a dnes je to presne dvanásť rokov po tom ako japonci debutovali na svetovom šampionáte keď podľa hli argentíny nula jedna* (naratívny) / *fratelli d italia talianski bratia/ prichádza hodina aká tu teraz ešte nebola píše gazetta dello sport* (deskriptívny).

Priestorovou kontextovou parentézou označujeme také doplnenie komentátorského textu, ktorého dominantným východiskom je priestor, v ktorom sa futbalový zápas koná, napr. (priestorová kontextová parentéza tučne zvýraznená, príklady oddelené lomkou, v zátvorke typ výstavby): *oba tímy už prichádzajú na trávnik v Port Elizabeth dnes to bude tretí zápas na tomto štadióne* (deskriptívny) / *tu vidíme trénera hostí ktorým sa na ostrovoch* (vo Veľkej Británii pozn. autora) *tradične nedarí* (naratívny) (vymyslený príklad, pozn. autora) / *rím hostí finále najprestížnejšej európskej súťaže štvrtýkrát* (deskriptívny) *v sedemdesiatom siedmom a osemdesiatom štvrtom tu triumfoval liverpool pred trinástimi rokmi juventus turín a ten muž v žltom drese brankár manchestru united edwin van der sar tu bol dvadsiateho druhého mája tisíc deväťsto deväťdesiatšesť pri tom zdolanom tíme ajaxu amsterdam* (naratívny; podčiarknuté výpovede informujúce o troch predošliých zápasoch na štadióne v Ríme síce vykazujú zreteľné znaky temporálnej parentézy, pronominum *tu* však anaforicky nadväzuje na priestor – na mesto Rím, čím sa zachováva východisko priestorovej parentézy).

Za situačnú kontextovú parentézu budeme považovať taký úsek v komentátorskom prejave, ktorý sa odvoláva na aktuálne, napr. atmosférické podmienky, prípadne zmenu týchto podmienok v rámci konania zápasu, ale aj také úseky v texte, ktoré sa prejavujú v procese komentovania tým, že komentátor upozorňuje divákov na situačný kontext v prípade, že s cieľom dosiahnuť určitú vyššiu métu potrebuje dané mužstvo nutne prekonať určitú prekážku, teda, ak chce mužstvo dosiahnuť A, musí dosiahnuť i B, napr. musí dať gól, ak chce postúpiť; inými slovami *čo všetko sa môže v zápase stať, čo sa ním môže zmeniť* a pod., napr. (situačná kontextová parentéza tučne zvýraznená, príklady oddelené lomkou, v zátvorke typ výstavby): *zhruba hodinu pred výkopom tohto stretnutia poriadne sprýchlo v bratislave v tejto časti kde sa nachádza štadión na pasienkoch* (naratívny) *uvidíme čo to spraví s ihriskom / srbi sú už na ihrisku ak chcú postúpiť zo skupiny, musia vyhrať* (naratívny) / *taliancko môže podobne ako pelého brazília v roku tisíc deväťsto šesťdesiatšesť a zidanovo francúzsko pred ôsmimi rokmi vypadnúť v úlohe aktuálneho svetového šampióna v základnej skupine a postarať sa o to môžu slovenskí futbaloví reprezentanti ak sa vypnú k najlepšiemu výkonu pri svojej historickej premiére na majstrovstvách sveta* (naratívny; kontextová parentéza síce vyказuje známky temporálnej či osobnostnej parentézy, no iniciačným faktorom výpovedí je v tomto prípade ich situačný pôdorys, komentátor totiž hovorí o tom, čo sa stane, **ak** slovenskí futbalisti vyhrajú) / *trinásť stupňov celzia je momentálne v bluemfontein* (údaj bol divákovi ponúknutý aj v grafickej podobe, pozn. autora) *najbližšie predpovede na tri či štyri dni hovoria o tom že príde k rapidnému ochladeniu no a v tomto meste klesne teplota najmä v noci pod bod mrazu* (deskriptívny).

Samozrejme, aby sme si overili existenciu kontextových parentéz v komentátorskom texte ako celku, preskúmali sme okrem úvodných častí komentátorských vstupov aj také časti komentátorských prejavov, ktoré reflektujú konkrétne zápasové dianie (zaznamenávali sme situácie, pri ktorých komentátor verbálne reagoval na nedovolené zákroky).

Kľúčovou veličinou pre výskum kontextových parentéz v komentátorskom texte ako celku je v našom prípade prvá výpoveď komentátora spojená s určitou vizuálne zaznamenanou špecifickou situáciou. Pripomíname, že k využívaniu kontextových parentéz môže dôjsť pri opisovaní akejkoľvek situácie. Tie, ak sa vôbec v komentátorskom texte vyskytnú, nachádzajú svoj priestor z hľadiska mikrotextovej výstavby spravidla až v druhej či v niektorej z ďalších výpovedí nasledujúcich po okamžitej reakcii komentátora, (teda sú voči prvotnej komunikatívnej línii postponované), napr. (výpovede sú oddelené lomkou, tučne zvýraznená je okamžitá reakcia):

a) *faulovaný lukas podolski / tu je dnes sedemdesiatpäť násobný reprezentant nemecka / lukas podolski môže zaznamenať svoj jubilejný štyridsiaty gól v národnom*

tíme / jeden zo štyroch strelcov zo zápasu proti austrálii / práve lukas podolski otvoril skóre tvrdou strelou po prihrávke thomasa mullera,

b) *a bol tam faul od torresa* / trošku zbytočný zákrok od hráča z mexickej pachuty ktorého otec pochádza z krajiny susediacej so spojenými štátmi americkými

Ako vidno na príklade a), po okamžitej reakcii prichádzajú štyri kontextové parentézy (deskriptívna osobnostná, naratívna situačná, deskriptívna osobnostná, naratívna osobnostná), ktoré rozvíjajú počiatočnú informáciu o faule. Ide o bežný typ tvorby komentátorského textu, keď komentátor upriamuje pozornosť na hráča informovaním o jeho, často všeobecne známej, činnosti. V prípade b) má podčiarknutá kontextová parentéza formu mennej polovetnej konštrukcie prístavku, je deskriptívna osobnostná, je síce v synonymickom vzťahu k výpovedi, ktorú nociónálne rozširuje (porov. od torresa – od hráča...), no napriek tomu prináša kontextovú osobnostnú parentézu z prostredia rodiny daného futbalistu.

Upozorňujeme na prípad c), v ktorom síce podčiarknutá časť bližšie určuje okamžitú výpoveď, teda *faul v strede poľa*, ale nie je kontextovou parentézou v našom ponímaní, pretože reflektuje dianie na hracej ploche.

c) *a faul v strede poľa* / garreth barry sa previnil v súboji dvoch stredopoliarov proti alaxanderovi radosavljevičovi.

Zložitosť vymedzenia kontextových parentéz je daná faktom, že parentézy sa v komentátorskom texte, keďže sú syntakticky neviazané, môžu prejavovať na rôznej úrovni (slovnej, vetnej, nadvetnej). Z toho vyplýva ich prirodzená rôznorodosť vo funkčnom i kvantitatívnom zmysle. Najpríznačnejšou z definičných vlastností kontextových parentéz je preto ich tematická prepojenosť s prvotnou líniou komentátorského textu, ktorú spravidla formálne i fakticky rozširujú (vlastnosti kontextových parentéz zhrnuté na obr. 3).

vlastnosti kontextových parentéz

tematicky prepojené s referenčnou realitou zápasu

doplňujú a rozširujú prvotnú komunikatívnu líniu

objavujú sa počas celého priameho prenosu

fakultatívny charakter

ľubovoľný rozsah (slovo, veta, súvetie)

obrázok 3

Z vyššie uvedených analýz sa črtajú nasledujúce hypotézy, ktoré budeme v rámci deskripcie textovej štruktúry komentátorských prejavov bližšie skúmať aj v pripravovanej dizertačnej práci:

1. kontextové parentézy v komentátorskom texte nadobúdajú spresňujúci charakter, a to tým, že konkretizujú, ale zároveň rozširujú informácie okamžitých (prvých) výpovedí reagujúcich na zmeny v realite (napr. okomentovanie faulu) – hoci nerozširujú fakt ako fakt, pretože ten sa rozšíriť nedá, rozširujú len vykonávateľov a ideu daného faktu (konkrétny faul je iba faul *tu a teraz*, pričinný sa oň konkrétny hráč, ktorý môže byť predmetom parentézy; podobné fauly sa objavili vtedy a vtedy, témou parentézy teda môže byť faul všeobecne...), možno ich tiež považovať za meradlo kredibility rečového prejavu komentátora, avšak dôležitou vlastnosťou z pohľadu vymedzenia a fungovania kontextových parentéz v komentátorskom texte je najmä ich pravidelne sa objavujúci intertextový ráz (text tu chápeme v širokom zmysle ako súbor akýchkoľvek textov) a s ním súvisiace zvyšovanie dôrazu na naračnú líniu v jazykovej reflexii predmetu priameho prenosu; ak je komentovanie priameho športového prenosu verbálnym stvárnením vizuálne vnímanej reality, kontextové parentézy sú nositeľom kvality tohto stvárnenia vo vzťahu k rôznorodosti jazyka a jeho rozprávačských dispozícií,

2. kontextové parentézy spravidla nie sú súčasťou okamžitých výpovedí reflektujúcich situáciu na hracej ploche; tučne zvýraznené výpovede typu napr. *faul na branislava ivanoviča obrancu londýnskej chelsea / a následne nedovolený zákrok na nenada milijaša stredopoliara wolverhamptonu wonderers* nie sú kontextovými parentézami, ale nociónálnymi synonymickými tvarmi predchádzajúcich výpovedí vo forme prístavku, ktoré sú s okamžitými reakciami gramaticky zrastené pevnejšie než kontextové parentézy; tu však treba opäť pripomenúť a objasniť už vyššie uvedený príklad tučne zvýraznenej parentézy *kanonier tottenhamu hotspur germaine defoe*; nazdávame sa, že v tomto prípade ide o kontextovú parentézu v podobe náznakov konverzačnej implikatury tak ako ju chápe P. Grice (Štichauer, dostupné na http://www.pavel-stichauer.cz/lingv_rom/4-pragmatika-1.pdf), pretože slovo *kanonier* implikuje istú príznakovú (teda nie nociónálnu) vlastnosť, model postavy, ktorá v danom „mediálnom príbehu“ vystupuje, od ktorej možno očakávať určité kvality; nociónálnosť by komentátor mohol vyjadriť napr. slovom *hráč* či *útočník* – v takom prípade totiž komentátor upriamuje pozornosť na profesionálny status hráča, nie na jeho vlastnosti, očakávania,

3. navyše, podobne ako v bode 2, nie každé rozšírenie okamžitej reakcie má povahu kontextovej parentézy, tá by sa mala vyznačovať, jednoducho povedané, tým, že jej obsah diváci nemali možnosť zhladnúť vo vizuálnej podobe v rámci práve vysielaného futbalového zápasu (napr. *a bol tam faul od torresa / trošku zbytočný zákrok* – tučne zvýraznená časť nie je vo vzťahu k štruktúre komentátorského textu kontextovou parentézou, pretože divák už mal možnosť vidieť, že daný *zárok* bol *trošku zbytočný*),

4. z hľadiska doterajšieho výskumu sa zdá, že komentátorský text je zložený primárne z rečových aktov reflektujúcich reálne dianie (najčastejšie reprezentatívne reč. akty) – tie sú nutnou súčasťou komentátorského textu ako funkčného a komunikačno-pragmatického útvaru – tvoria prvotnú komunikatívnu líniu (porov. Dolník – Bajzíkova, 1998, s. 19); prvotná komunikatívna línia textu je fakultatívne dopĺňovaná prvkami druhotnej komunikatívnej línie, za ktoré možno v súčasnom stave výskumu považovať kontextové parentézy rôzneho rozsahu i funkcií a rozšírenia okamžitých reakcií synonymickými konštrukciami rôznej miery.

Zdá sa, že teoretické vymedzenie kontextových parentéz vnútri komentátorského textu je jednou z ciest k definovaniu a pochopeniu komunikačných situácií, ktoré prebiehajú pri komentovaní športového zápolenia, pretože sa dotýkajú štruktúry textu, jeho komunikačného zámeru, ale aj potenciálneho dosahu na televízneho diváka. Určiť štruktúru textu znamená pomenovať systém a vzťahy medzi jeho prvkami, určiť komunikačný zámer textu znamená definovať, čo jednotlivé prvky signalizujú v rôznych polohách a určiť dosah na percipienta znamená pomenovať pohľad, ktorým sa na rečový prejav komentátora dívame z vonkajšej perspektívy. Úvahy o kontextových parentézach nás priviedli k čiastkovému vymedzeniu synonymických konštrukcií v štruktúre komentátorského textu, ktorých objavenie je posunom k exaktnejšej analýze komentátorskej komunikácie.

Literatúra

DOLNÍK, J. – BAJZÍKOVÁ, E.: *Textová lingvistika*. Bratislava: STIMUL 1998, 134s.

ĎURČOVÁ, P.: *Štylistické využitie parentézy*. In: Slovenská reč, 65, Bratislava 2000, č. 3, s. 139-148.

GERHARDT, C.: *Turn by turn and move by move: a multi-modal analysis of live tv football commentary*. In: LAVRIC, E. – PISEK, G. – SKINNER, A. – STADLER, W. (eds.): *The linguistics of football*. Tübingen: Gunter narr verlag 2008, s. 283-294.

MISTRÍK, J.: *Štylistika*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1997, 600s.

Internetové zdroje

http://www.pavel-stichauer.cz/lingv_rom/4-pragmatika-1.pdf

Iné zdroje

zdrojom prepisov sú futbalové zápasy odvysielané Slovenskou televíziou v rokoch 2008 až 2010

konkrétne:

Slovinsko – Anglicko (MS 2010),

Slovensko – Nový Zéland (MS 2010),

Slovinsko – USA (MS 2010),

Taliansko – Slovensko (MS 2010),

Nemecko – Srbsko (MS 2010),

Kamerun – Japonsko (MS 2010),

FC Barcelona – Manchester United (Liga majstrov UEFA 2009),

FC Chelsea – MŠK Žilina (Liga majstrov UEFA 2010)

Slovan Bratislava – Crvena Zvezda Belehrad (Európska liga UEFA 2010),

Slovan Bratislava – VfB Stuttgart (Európska liga UEFA 2010).

Abstract

This article deals with character and meaning of contextual parenthesis within announcing the direct sport broadcasting in television. Analyzing parenthesis in commentator's speech could help with detecting, defining and understanding linguistic patterns of communication between the announcer and the audience. Contextual parenthesis appears to be functional as one of the basic linguistic elements of TV announcing by creating and/or elevating intertextual fundamentals of the spoken, reality reflecting, words.